

SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY BARQARORLIK KO'RSATKICHLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Turaev Sardorbek Turaevich

Toshkent davlat texnika universiteti

doktorant

E-mail: sdrbktrv@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada global va ichki iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligini oshirish masalalari ko'rib chiqildi. Raqamlashtirish va sun'iy intellektdan foydalanish sharoitida moliyaviy barqarorlik hamda ishlab chiqarish faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlash va hisoblashga metodik yondashuv ishlab chiqilgan. O'zbekiston sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish barqarorligini muvozanatli mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarning ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda statistik tahlil, dinamik qatorlar tahlili, koeffitsiyentlar va tasniflash usullaridan foydalanildi. Barqaror rivojlanish tamoyillari iqtisodiy, texnologik, ijtimoiy, ekologik va axborot guruhlariga ajratildi hamda oltita barqaror rivojlanish omili tasniflandi. 2022-2024-yillarda korxonalar tushumi 52,3 mlrd so'mdan 63,4 mlrd so'mgacha, rentabellik 9,2 foizdan 9,9 foizgacha, joriy likvidlik koeffitsiyenti 1,31 dan 1,42 gacha, moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti 0,57 dan 0,61 gacha oshgani aniqlandi. Xarajatlarni optimallashtirish, mehnat unumdorligini oshirish, mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, likvidlikni boshqarish va modernizatsiyaga investitsiyalarning barqarorlik ko'rsatkichlariga ta'siri baholandi. Natijalar asosida korxonalar barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan amaliy takliflar berildi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy barqarorlik, barqaror rivojlanish elementlari, barqaror rivojlanish tamoyillari, barqarorlik ko'rsatkichlari, integral ko'rsatkich, sanoat korxonalari, moliyaviy barqarorlik, raqamlashtirish.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы повышения экономической устойчивости промышленных предприятий в условиях глобальных и внутренних экономических изменений. Разработан методический подход к определению и расчёту показателей финансовой устойчивости и эффективности производственной деятельности в условиях цифровизации и использования искусственного интеллекта. Рассмотрено влияние мер, направленных на сбалансированное укрепление финансовой и производственной устойчивости промышленных предприятий Узбекистана. В исследовании применены статистический анализ, анализ рядов динамики, метод коэффициентов и классификация. Принципы устойчивого развития сгруппированы на экономические, технологические, социальные, экологические и информационные, классифицированы шесть факторов устойчивого развития. Установлено, что в 2022-2024 годах выручка предприятий выросла с 52,3 до 63,4 млрд сумов, рентабельность - с 9,2 до 9,9%, коэффициент текущей ликвидности - с 1,31 до 1,42, коэффициент финансовой автономии - с 0,57 до 0,61. Оценено

влияние оптимизации затрат, роста производительности труда, диверсификации продукции, управления ликвидностью и инвестиций в модернизацию на показатели устойчивости. На основе результатов предложены практические рекомендации по укреплению устойчивости предприятий.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, элементы устойчивого развития, принципы устойчивого развития, показатели устойчивости, интегральный показатель, промышленные предприятия, финансовая устойчивость, цифровизация.

Abstract

The article examines ways to increase the economic sustainability of industrial enterprises under global and domestic economic change. A methodological approach is developed for identifying and calculating indicators of financial stability and production efficiency in the context of digitalisation and the use of artificial intelligence. The impact of measures aimed at the balanced strengthening of the financial and production stability of industrial enterprises in Uzbekistan is considered. Statistical analysis, time series analysis, the ratio method and classification were applied. The principles of sustainable development were grouped into economic, technological, social, environmental and information principles, and six sustainable development factors were classified. In 2022-2024, enterprise revenue grew from 52.3 to 63.4 billion soums, profitability from 9.2% to 9.9%, the current liquidity ratio from 1.31 to 1.42 and the financial autonomy ratio from 0.57 to 0.61. The effects of cost optimisation, labour productivity growth, product diversification, liquidity management and investment in modernisation on sustainability indicators were assessed. Practical recommendations for strengthening enterprise sustainability were formulated.

Keywords: economic sustainability, elements of sustainable development, principles of sustainable development, sustainability indicators, integral indicator, industrial enterprises, financial stability, digitalisation.

KIRISH

Sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligi oʻzgaruvchan tashqi va ichki muhit sharoitida ularning samarali faoliyat yuritish qobiliyatining muhim koʻrsatkichidir. Korxonaning ishlab chiqarish jarayoniga raqamlashtirish va sunʼiy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi atrof-muhitni muhofaza qilish, “Oʻzbekiston - 2030” taraqqiyot strategiyasida nazarda tutilgan barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish va maqsadlarini amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda [13]. Raqamli texnologiyalarning kirib kelishi taʼsirida “korxona - raqamlashtirish - barqaror rivojlanish” yangi muvozanatlashgan tizimi shakllanmoqda. Bunday tizimni barpo etish ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, biznes jarayonlari samaradorligini oshirish, shuningdek, barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirish uchun sanoat korxonalari faoliyatining iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy tarkibiy qismlari oʻrtasida muvozanatga erishishni taʼminlaydi.

Ishlab chiqarish va moliyaviy xatarlarning oʻsishi kuzatilmoqda. 2025-yilda Oʻzbekistonda sanoat ishlab chiqarishining umumiy hajmi 6,8 foizga oʻsib, 1,1

kvadrillion soʻmdan oshdi. Sanoat korxonalarining oʻrtacha likvidlik darajasi 1,42 ni, moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti esa 0,61 ni tashkil etdi, bu esa sanoat korxonalarining barqarorligiga taʼsir koʻrsatuvchi samarali boshqaruv strategiyalarini joriy etishni talab qiladi [14].

Jahonning koʻplab mamlakatlarida kuzatilayotgan, turli kataklizmlar bilan bogʻliq iqtisodiy va energetik inqiroz sharoitida Oʻzbekiston Respublikasida sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini taʼminlash masalasi katta ahamiyat kasb etadi. Bizning fikrimizcha, ushbu masalalarni hal etishda iqtisodiy adabiyotlarda va korxonalar amaliy faoliyatida taklif qilinayotgan hamda ishlab chiqilayotgan barqaror rivojlanish tamoyillariga eʼtibor qaratish lozim. Biroq raqamlashtirish va sunʼiy intellekt texnologiyalaridan foydalanish sharoitida koʻplab yondashuvlar oʻzgarayotganligi tabiiy ravishda barqaror, izchil rivojlanishni taʼminlaydigan talablarni belgilashni takomillashtirishni taqozo etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi - raqamlashtirish sharoitida sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorlik koʻrsatkichlarini takomillashtirish boʻyicha metodik yondashuvni asoslash va amaliy takliflar ishlab chiqishdir. Tadqiqot vazifalari: (1) barqaror rivojlanish tamoyillari va omillarini tizimlashtirish; (2) Oʻzbekiston sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish koʻrsatkichlari dinamikasini tahlil qilish; (3) boshqaruv chora-tadbirlarining barqarorlik koʻrsatkichlariga taʼsirini baholash.

ADABIYOTLAR SHARHI

“Barqaror rivojlanish” iborasi ilk bor 1987-yil mart oyida BMT yigʻilishida qoʻllanilgan boʻlib, oʻshanda Xalqaro komissiya raisi Gro Xarlem Brundtland ekologik rivojlanish muammolarini yoritib, unga taʼrif bergan [10]. Xorijiy muallif Yorgen Hesselberg “Agile-transformatsiya” asarida korxona barqarorligini isteʼmolchi qiymatini doimiy ravishda taʼminlash imkonini beruvchi “elastiklik” sifatida belgilagan [5].

Korporativ barqarorlik tushunchasi keyinchalik korxona darajasiga moslashtirildi. T. Dyllick va K. Hockerts korporativ barqarorlikni korxonaning bevosita va bilvosita manfaatdor tomonlari ehtiyojlarini kelajakdagi ehtiyojlarni qondirish imkoniyatiga zarar yetkazmagan holda qondirish sifatida talqin qilib, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini ajratib koʻrsatgan [3]. Korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda moliyaviy koeffitsiyentlardan foydalanish anʼanasi E. Altman ishlaridan boshlangan boʻlib, u bir necha moliyaviy koeffitsiyentni diskriminant tahlil orqali birlashtirib, korxona bankrotligini oldindan aniqlash modelini taklif etgan [1]. Likvidlik, moliyaviy avtonomiya va rentabellik koeffitsiyentlarining mazmuni va hisoblash tartibi amaliy qoʻllanmalarda ham keng yoritilgan [6].

Raqamlashtirish va barqarorlik oʻrtasidagi bogʻliqlik soʻnggi yillarda alohida oʻrganilmoqda. M. Ghobakhloo “Sanoat 4.0” texnologiyalari resurs va energiya samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish orqali barqarorlikka xizmat qilishini koʻrsatgan [4]. M.K. Tsenzharik va hammualliflar kompaniyalarning raqamli transformatsiyasini strategik tahlil qilib, unga taʼsir etuvchi omillar va modellarni tizimlashtirgan [12]. A.V. Polovyan va A.F. Yaluner “SMART-

sanoat” vositalari sharoitida korxona barqarorligini o‘lchovchi integral ko‘rsatkich va korxonalarni solishtirish matritsasini taklif etgan [11]. D.S. Kondaurova sanoat korxonasining barqaror rivojlanishini boshqarish mexanizmini takomillashtirish masalalarini tadqiq etgan [8].

Barqarorlikni mustahkamlashning amaliy vositalari ham adabiyotlarda keng yoritilgan. Mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlikni o‘lchash bo‘yicha xalqaro ko‘rsatkichlar tizimi OECD tomonidan ishlab chiqilgan [7]. Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish va assortiment siyosati marketing menejmenti nazariyasida korxona raqobatbardoshligini oshirish vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi [9]. Yirik kompaniyalar ekologik ko‘rsatkichlarni muntazam hisobotlarda oshkor qilish amaliyotini shakllantirgan [2], tashqi muhit omillarini tahlil qilishda esa PESTEL tahlilidan foydalaniladi [15]. Biroq raqamlashtirish sharoitida O‘zbekiston sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish barqarorligi ko‘rsatkichlarini birgalikda baholash masalasi yetarlicha o‘rganilmagan, bu esa mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2021-2025-yillarga oid rasmiy ma’lumotlari [14], “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi [13] hamda korxonalar barqarorligiga oid ilmiy manbalar tashkil etdi. Tadqiqotda statistik tahlil, dinamik qatorlar tahlili, qiyosiy tahlil, guruhlash va tasniflash, koeffitsiyentlar usuli va grafik usullardan foydalanildi. Barqaror rivojlanish tamoyillari va omillari mavjud nazariy yondashuvlarni umumlashtirish asosida tizimlashtirildi [3]; [8]. Sanoat korxonalarining barqarorligi 2022-2024-yillardagi tushum, foyda, mahsulot tannarxi, rentabellik, joriy likvidlik va moliyaviy avtonomiya ko‘rsatkichlari orqali baholandi [1]; [6]. Joriy likvidlik koeffitsiyenti quyidagicha hisoblanadi:

$$\text{Joriy likvidlik koeffitsiyenti} = \frac{\text{Aylanma aktivlar}}{\text{Qisqa muddatli majburiyatlar}} \quad (1)$$

Formula korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarini aylanma aktivlar hisobidan qoplash qobiliyatini ko‘rsatadi. Koeffitsiyent 1 dan katta bo‘lsa, aylanma aktivlar qisqa muddatli majburiyatlardan ko‘p ekanini bildiradi. Moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$\text{Moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti} = \frac{\text{O‘z kapitali}}{\text{Jami kapital}} \quad (2)$$

Ushbu koeffitsiyent umumiy kapital tarkibida o‘z kapitalining ulushini va korxonaning qarz mablag‘lariga bog‘liqlik darajasini aks ettiradi: uning o‘sishi moliyaviy mustaqillik mustahkamlanganini anglatadi. Rentabellik foydaning tushumga nisbati sifatida hisoblanadi:

$$\text{Rentabellik, \%} = \frac{\text{Foyda}}{\text{Tushum}} \times 100 \quad (3)$$

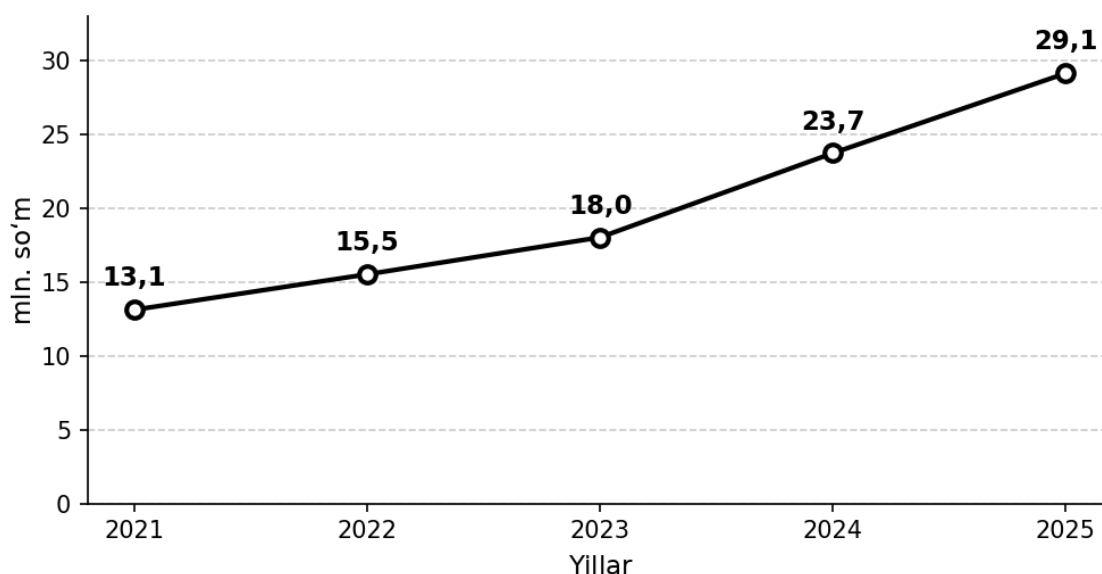
Mazkur formula bo‘yicha 2-jadval ma’lumotlari asosida hisoblangan rentabellik 2022-yilda 9,2 foizni (foyda 4,8 mlrd so‘m, tushum 52,3 mlrd so‘m), 2024-yilda esa 9,9 foizni (foyda 6,3 mlrd so‘m, tushum 63,4 mlrd so‘m) tashkil etadi. Boshqaruv

chora-tadbirlarining ta'siri ularning barqarorlik ko'rsatkichlari o'zgarishiga qo'shgan hissasi orqali baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2026-yil 1-yanvar holatiga respublikada 59,8 mingta sanoat korxonasi faoliyat yuritmoqda. Ularning sonini iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha taqsimlaganda, eng katta ulush oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishga - 11,9 mingta (faoliyat yuritayotgan korxonalar umumiy sonining 20,0 foizi), boshqa nometall mineral mahsulotlar ishlab chiqarishga - 8,3 mingta (13,8 foiz), kiyim-kechak ishlab chiqarishga - 6,0 mingta (10,0 foiz), mashina va uskunalardan tashqari tayyor metall buyumlar ishlab chiqarishga - 4,8 mingta (8,0 foiz) hamda mebel ishlab chiqarishga - 4,1 mingta (6,9 foiz) to'g'ri keladi [14].

1-rasmda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamikasi aks ettirilgan grafik keltirilgan bo'lib, mazkur ko'rsatkichning barqaror o'sish dinamikasini ko'rsatadi.

1-rasm. Aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, mln so'm¹

Izoh: O'zbekiston Respublikasi bo'yicha, 2021-2025-yillar.

1-rasmda aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2021-yildagi 13,1 mln so'mdan 2025-yilda 29,1 mln so'mgacha, ya'ni qariyb 2,2 barobarga oshgan. Ko'rsatkich 2022-yilda 15,5 mln so'mni, 2023-yilda 18,0 mln so'mni, 2024-yilda 23,7 mln so'mni tashkil etgan. Eng katta yillik o'sish 2024-yilga to'g'ri kelib, ko'rsatkich 5,7 mln so'mga, 2025-yilda esa yana 5,4 mln so'mga ortgan. Bu sanoat ishlab chiqarishining barqaror o'sish tendensiyasini tasdiqlaydi.

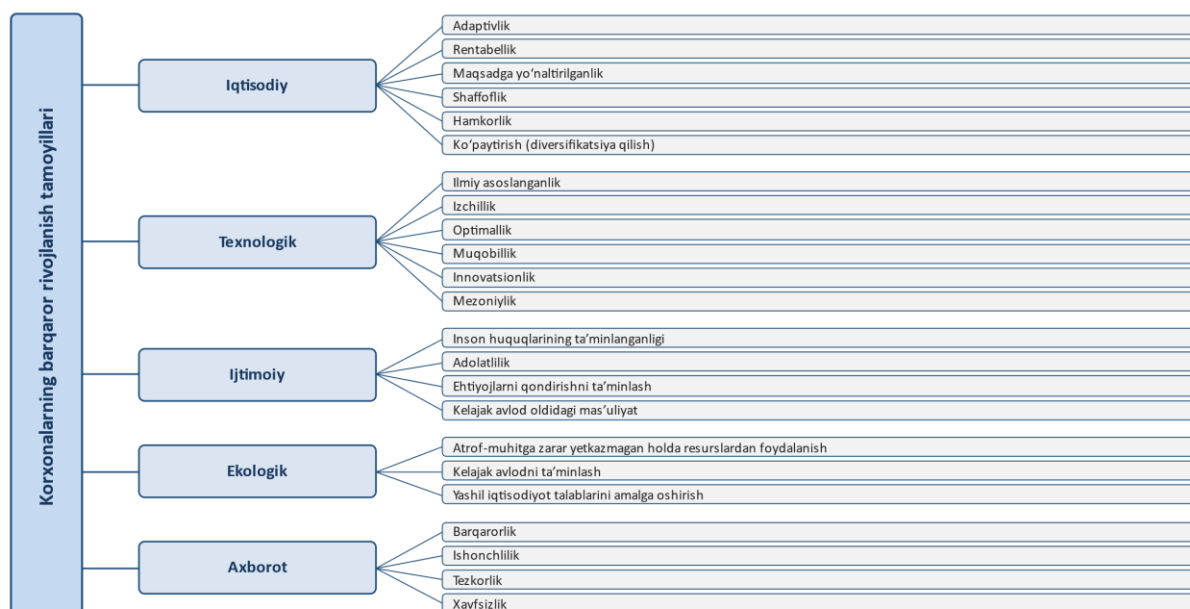
2025-yil yanvar-dekabr oylarida sanoat ishlab chiqarishi tarkibida eng katta ulush qayta ishlash sanoatiga to'g'ri kelib, uning hajmi 947,2 trln so'mni, sanoat ishlab

¹ Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari [14] asosida muallif ishlanmasi.

chiqarishining umumiy hajmidagi ulushi 86,0 foizni tashkil etdi; tog‘-kon sanoati va karerlarni o‘zlashtirish - 77,0 trln so‘m (7,0 foiz); elektr energiyasi, gaz, bug‘ yetkazib berish va havoni konditsiyalash - 70,8 trln so‘m (6,4 foiz); shuningdek, suv ta‘minoti, kanalizatsiya, chiqindilarni yig‘ish va utilizatsiya qilish xizmatlari - 6,1 trln so‘m (0,6 foiz) [14].

Bizning fikrimizcha, barqaror rivojlanishni ta‘minlash quyidagi tamoyillarga rioya etishni talab qiladi, ular 2-rasmda keltirilgan. Bu yerda, mohiyatan, 1997-yilda BMTning XIX maxsus sessiyasidan boshlangan turli mavjud yondashuvlarni umumlashtirishga harakat qilingan, o‘shanda ekologik barqarorlik masalasi muhokama qilingan edi. Shuni ta‘kidlash kerakki, hozirgi vaqtda barqarorlik nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishni, balki ayniqsa noaniqlik, iqtisodiy inqirozlar va boshqa kataklizmlar sharoitida xatar ostida bo‘lgan butun tadbirkorlik faoliyatini ta‘minlash uchun muhimdir.

2-rasm. Korxonalarning barqaror rivojlanish tamoyillari

2-rasm. Korxonalarning barqaror rivojlanish tamoyillari¹

2-rasmda korxonalarning barqaror rivojlanish tamoyillari beshta guruhga ajratilgan: iqtisodiy (adaptivlik, rentabellik, maqsadga yo‘naltirilganlik, shaffoflik, hamkorlik, diversifikatsiya), texnologik (ilmiy asoslanganlik, izchillik, optimallik, muqobillik, innovatsionlik, mezoniylik), ijtimoiy, ekologik va axborot tamoyillari. Jami 23 ta tamoyil keltirilgan bo‘lib, ularning 12 tasi iqtisodiy va texnologik guruhlariga to‘g‘ri keladi. Bu korxona barqarorligi, avvalo, iqtisodiy natijalar va texnologik yangilanishga tayanishini, ijtimoiy, ekologik va axborot tamoyillari esa uni uzoq muddatda qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatadi [3];[4].

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi bo‘yicha keltirilgan tamoyillar asosida barqaror rivojlanish omillari tasniflandi (1-jadval).

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

1-jadval

Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanish omillari tasnifi¹

№	Barqaror rivojlanish omillari	O'lchov birliklari	Tegishli samaradorlik ko'rsatkichlari	Barqaror rivojlanishni ta'minlash muammolarini hal etish
1.	Tabiiy	Foydalanilayotgan resurslar hajmi	Mahsulot (xizmat) birligiga sarflanadigan resurslar	Re-injenering, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish dasturi
2.	Mehnat	Mehnatga layoqatli aholi soni	Mehnat unumdorligi	Mehnat sharoitlari, sog'liqni saqlash va ta'limni ta'minlash darajasini oshirish
3.	Kapital	Kapitalga investitsiyalarni jalb etish	Kapital qaytimi, kapital qiymati	Ishlab chiqarishni tashkil etishni takomillashtirish
4.	Innovatsiya va menejment	Yangi texnika va texnologiyalarga xarajatlar	Ishlab chiqarish samaradorligi	Ilmiy-tadqiqot ishlarini va innovatsiyalarni joriy etishni takomillashtirish
5.	Axborot	Axborot tizimlari va dasturiy ta'minot qiymati	Raqamlashtirish va sun'iy intellektdan foydalanish sharoitida innovatsiyalarni joriy etish tezligi	Axborot tizimlari, AKTni takomillashtirish, sun'iy intellektdan foydalanish
6.	Ekologiya	Atrof-muhitga chiqariladigan chiqindilar hajmi	Atrof-muhit ifloslanishi dinamikasi	Tejamkorlik dasturlarini qo'llab-quvvatlash, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun muammolarni kompleks tarzda hal etishga yondashish zarur. Masalan, axborotlashtirish, robotlashtirish va sun'iy intellektdan foydalanish jismoniy mehnatni qisqartiradi, bu esa ish o'rinlarining kamayishiga olib keladi. O'zbekiston aholisining har yili qariyb bir million kishiga o'sishini hisobga olgan holda, ijtimoiy dasturlarni ham izchil hal etish lozim. Ekologik muammolarni hal etish esa kelajak avlod uchun sharoit yaratish imkonini beradi, bu butun mamlakatning barqaror rivojlanishi uchun muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi sanoat korxonalarining holatini raqamli ma'lumotlar asosida aks ettirishga harakat qilamiz (2-jadval).

2-jadval

Korxonalar barqarorligining asosiy ko'rsatkichlari, 2022-2024-yillar²

Ko'rsatkich	2022-y.	2023-y.	2024-y.
Tushum, mlrd so'm	52,3	58,7	63,4
Foyda, mlrd so'm	4,8	5,6	6,3
Mahsulot tannarxi, mlrd so'm	37,2	40,1	42,8
Rentabellik, %	9,2	9,5	9,9

¹ Manba: muallif ishlanmasi.

² Manba: muallif hisob-kitoblari.

Ko'rsatkich	2022-y.	2023-y.	2024-y.
Joriy likvidlik koeffitsiyenti	1,31	1,38	1,42
Moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti	0,57	0,59	0,61

Mazkur jadval 2022-2024-yillar davrida sanoat korxonalarining asosiy moliyaviy va ishlab chiqarish ko'rsatkichlari dinamikasini aks ettiradi. Tushum, mlrd so'm - korxonalarning umumiy tushumi ko'rsatkichi. Uch yil davomida u 2022-yildagi 52,3 mlrd so'mdan 2024-yilda 63,4 mlrd so'mgacha barqaror o'sib, mahsulot realizatsiyasi hajmining kengaygani va bozordagi mavqening mustahkamlanganidan dalolat beradi.

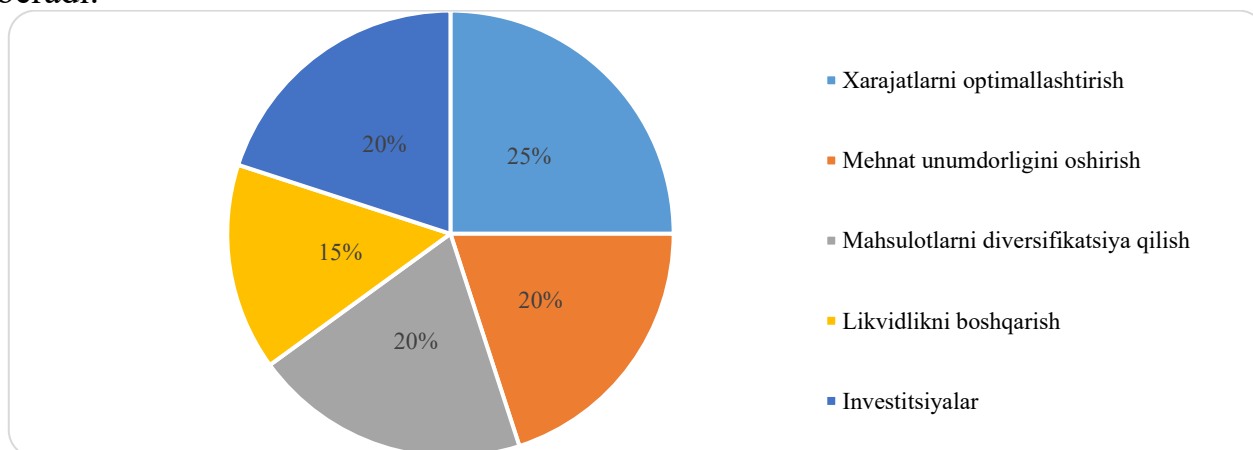
Foyda, mlrd so'm - korxonalar faoliyatining sof moliyaviy natijasi. Foyda 2022-yildagi 4,8 mlrd so'mdan 2024-yilda 6,3 mlrd so'mgacha oshgan bo'lib, bu boshqaruv samaradorligining ortishi va xarajatlarning kamayganini ko'rsatadi.

Mahsulot tannarxi, mlrd so'm - realizatsiya qilingan mahsulotni ishlab chiqarish xarajatlari. 2022-yildagi 37,2 mlrd so'mdan 2024-yilda 42,8 mlrd so'mgacha o'sishi ishlab chiqarish hajmlarining ortganini aks ettiradi, bunda foydaning o'sishi tannarxning o'sishidan yuqori bo'lib, bu rentabellikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Rentabellik, % - ishlab chiqarish samaradorligi ko'rsatkichi. 2022-yildagi 9,2 foizdan 2024-yilda 9,9 foizgacha o'sishi daromadlilik va xarajatlarni boshqarish yaxshilanganini ko'rsatadi.

Joriy likvidlik koeffitsiyenti - korxonalarning qisqa muddatli majburiyatlarini aylanma aktivlar hisobidan qoplash qobiliyatini tavsiflaydi. Ko'rsatkich 2022-yildagi 1,31 dan 2024-yilda 1,42 gacha oshgan bo'lib, bu moliyaviy barqarorlikning yaxshilanganini anglatadi.

Moliyaviy avtonomiya koeffitsiyenti - umumiy kapital tarkibida o'z kapitalining ulushini va korxonaning qarz mablag'lariga bog'liqlik darajasini aks ettiradi. 2022-yildagi 0,57 dan 2024-yilda 0,61 gacha o'sishi moliyaviy barqarorlik mustahkamlanganini va qarz yuklamasi kamayganini ko'rsatadi. Barcha ko'rsatkichlar ijobiy dinamikani namoyon etib, ko'rib chiqilayotgan davrda sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorligi va moliyaviy barqarorligi bosqichma-bosqich oshganidan dalolat beradi.

3-rasm. Barqarorlikni mustahkamlash chora-tadbirlarining ulushi¹

Izoh: sanoat korxonalari misolida, umumiy samaradagi hissasi, foizda.

¹ Manba: muallif hisob-kitoblari.

Barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan asosiy chora-tadbirlarning umumiy samaradagi ulushi 3-rasmda keltirilgan (3-rasm).

Doiraviy diagramma korxonalarining iqtisodiy barqarorligini oshirishga qaratilgan asosiy chora-tadbirlarning umumiy samaradagi hissasi bo'yicha taqsimlanishini ko'rsatadi.

1. Xarajatlarni optimallashtirish (25 %) - xarajatlarni kamaytirish va resurslardan oqilona foydalanish barqarorlikni mustahkamlashga eng katta hissa qo'shadi, bu bevosita korxonalar rentabelligi va faoliyat samaradorligini oshiradi.

2. Mehnat unumdorligini oshirish (20 %) - ishlab chiqarish quvvatlari va jarayonlar samaradorligining ortishi tannarxni saqlab qolgan yoki pasaytirgan holda mahsulot ishlab chiqarish hajmining o'sishiga yordam beradi.

3. Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish (20 %) - assortimentni kengaytirish va yangi mahsulotlarni joriy etish bir turdagi mahsulotga bog'liqlik xatarlarini kamaytiradi hamda raqobatbardoshlikni oshiradi.

4. Likvidlikni boshqarish (15 %) - likvidlikni nazorat qilish va saqlash bo'yicha chora-tadbirlar qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

5. Investitsiyalar (20 %) - modernizatsiya, yangi texnologiyalar va uskunalarga yo'naltirilgan investitsiyalar korxonalarining uzoq muddatli o'sishi va barqarorligini mustahkamlash uchun asos yaratadi.

Diagramma ushbu beshta chora-tadbirni kompleks qo'llash sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish barqarorligini muvozanatli mustahkamlashini ko'rsatadi. Bunda eng katta hissa xarajatlarni optimallashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va mahsulotlarni diversifikatsiya qilishga to'g'ri keladi.

Boshqaruv chora-tadbirlarining barqarorlik ko'rsatkichlariga ta'siri 3-jadvalda keltirilgan (3-jadval).

3-jadval

Boshqaruv chora-tadbirlarining barqarorlik ko'rsatkichlariga ta'siri¹

Takomillashtirish chorasi	Ko'rsatkichning o'zgarishi	O'sish, %
Xarajatlarni optimallashtirish	Tannarx ↓	7-12
Mehnat unumdorligini oshirish	Mahsulot hajmi ↑	10-15
Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish	Yangi mahsulotlar ulushi ↑	18
Likvidlikni boshqarish	Likvidlik koeffitsiyenti ↑	0,07
Modernizatsiyaga investitsiyalar	Kapital qo'yilmalar ↑	22

Mazkur jadval turli boshqaruv chora-tadbirlarining korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish barqarorligining asosiy ko'rsatkichlariga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi.

1. Xarajatlarni optimallashtirish (tannarx, o'sish 7-12 %) - ishlab chiqarish va operatsion xarajatlarning kamayishi mahsulot tannarxini pasaytirish imkonini beradi, bu esa korxonalarining foydaliligi va rentabelligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

¹ Manba: muallif hisob-kitoblari.

2. Mehnat unumdorligini oshirish (mahsulot hajmi, o'sish 10-15 %) - ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish xarajatlarni mutanosib ravishda oshirmagan holda ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmining ko'payishiga olib keladi.

3. Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish (yangi mahsulotlar ulushi, o'sish 18 %) - assortimentni kengaytirish va yangi tovarlarni joriy etish bir turdagi mahsulotga bog'liqlik xatarlarini kamaytiradi hamda korxonalarning bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi.

4. Likvidlikni boshqarish (likvidlik koeffitsiyenti, o'sish 0,07) - likvidlikni saqlash va nazorat qilish qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashni ta'minlaydi.

5. Modernizatsiyaga investitsiyalar (kapital qo'yilmalar, o'sish 22 %) - yangi texnologiyalar, uskunalar va infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalar korxonalarning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi, ishlab chiqarish samaradorligi va barqarorligini oshiradi.

Jadval shuni ko'rsatadiki, boshqaruv chora-tadbirlarini kompleks qo'llash korxonalarning moliyaviy va ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilash, ularning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sanoat korxonalarining iqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlarini takomillashtirish zamonaviy dinamik iqtisodiy muhit sharoitida ularning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining muhim shartidir. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, moliyaviy va ishlab chiqarish resurslarini boshqarishga tizimli yondashish, shuningdek, boshqaruv chora-tadbirlarini kompleks qo'llash korxonalar faoliyatining barqarorligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Xarajatlarni optimallashtirish mahsulot tannarxini pasaytiradi, rentabellikni oshiradi va resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi. Mehnat unumdorligini oshirish xarajatlarni mutanosib ravishda ko'paytirmagan holda ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmining o'sishini ta'minlaydi, bu esa raqobatbardoshlikni yaxshilaydi. Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish korxonalarning bozorning bitta segmentiga bog'liqligini kamaytiradi va tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashuvchanligini oshiradi. Likvidlikni boshqarish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi, qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkonini beradi, modernizatsiyaga investitsiyalar esa rivojlanish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish uchun uzoq muddatli shart-sharoitlarni yaratadi.

Taklif etilgan metodika va tavsiyalarni amaliyotga joriy etish sanoat korxonalariga zamonaviy iqtisodiy chaqiriqlar va bozor tebranishlariga moslashish; moliyaviy va operatsion xatarlarni kamaytirish; ishlab chiqarish va moliyaviy samaradorlikni oshirish; uzoq muddatli istiqbolda barqaror rivojlanish va raqobatbardoshlikni ta'minlash imkonini beradi.

Tadqiqotning asosiy xulosalari quyidagilardan iborat:

1. Iqtisodiy barqarorlik sanoat korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining muhim omilidir.

2. Moliyaviy va ishlab chiqarish faoliyatining asosiy ko'rsatkichlarini takomillashtirish barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

3. Zamonaviy tahlil va boshqaruv usullaridan foydalanish faoliyat samaradorligini oshirish, xatarlarni kamaytirish va uzoq muddatli rivojlanishni ta'minlash imkonini beradi.

4. Mahsulotlarni diversifikatsiya qilish, zaxiralarni boshqarish va investitsion faollik bo'yicha tavsiyalar korxonalar barqarorligini oshirishning amaliy vositasi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Sanoat korxonalarida joriy likvidlik, moliyaviy avtonomiya va rentabellik koeffitsiyentlarini har chorakda hisoblab boruvchi barqarorlik monitoringi tizimini joriy etish.

2. Xarajatlarni optimallashtirish dasturlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va re-injeneringga ustuvorlik berish, bunda tannarxni 7-12 foizga pasaytirishni mo'ljallab olish.

3. Mehnat unumdorligini oshirish maqsadida raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarini ishlab chiqarish jarayonlariga bosqichma-bosqich joriy etish hamda xodimlar malakasini oshirish.

4. Mahsulot assortimentini kengaytirish orqali yangi mahsulotlar ulushini oshirish va bir turdagi mahsulotga bog'liqlik xatarlarini kamaytirish.

5. Modernizatsiyaga yo'naltirilgan investitsiyalarni barqaror rivojlanish tamoyillari, jumladan, ekologik talablar bilan uyg'unlashtirish.

Shunday qilib, moliyaviy va ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini kompleks takomillashtirish korxonalarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi hamda umuman mamlakat sanoat sektorining barqaror rivojlanishi uchun asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589-609. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1968.tb00843.x>

2. Apple Inc. (2023). Environmental progress report. <https://www.apple.com/environment/>

3. Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11(2), 130-141. <https://doi.org/10.1002/bse.323>

4. Ghobakhloo, M. (2020). Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 252, 119869. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119869>

5. Hesselberg, J. (2018). *Unlocking agility: An insider's guide to agile enterprise transformation*. Addison-Wesley.

6. Investopedia. (n.d.). Financial ratios. <https://www.investopedia.com>

7. OECD. (2021). OECD compendium of productivity indicators 2021. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f25cdb25-en>
8. Кондаурова Д.С. Совершенствование механизма управления устойчивым развитием промышленного предприятия: дис. ... канд. экон. наук. - Самара, 2015. - 208 с.
9. Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг менеджмент. - М.: Вильямс, 2018. - 800 с.
10. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / пер. с англ. - М.: Прогресс, 1989. - 372 с.
11. Половян А.В., Ялунер А.Ф. Оценка влияния инструментов smart-промышленности на устойчивое развитие предприятия // Управленческий учет. - 2023. - № 7. - С. 160-168. <https://doi.org/10.25806/uu72023160-168>
12. Ценжарик М.К., Крылова Ю.В., Стешенко В.И. Цифровая трансформация компаний: стратегический анализ, факторы влияния и модели // Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика. - 2020. - Т. 36, № 3. - С. 390-420. <https://doi.org/10.21638/spbu05.2020.303>
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 16-fevral 2026-yil PF-21-son “Mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-8050769>
14. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Rasmiy sayt. <https://stat.uz>
15. PESTEL tahlili: sanoat boshqaruvida tamoyillar va qo‘llanilishi // Journal of Economics and Business. - 2020.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir:
Ingliz tili muharriri:
Rus tili muharriri:
Musahhih:
Sahifalovchi va dizaynerlar:

Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Karimova Shirin Zoxid qizi
Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, sentabr, 9-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi** rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**